

BERKÓ PAL

BERKÓ PAL

■ Az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéről, az azt megelőző társadalmi forrongásról, akárcsak a második szovjet intervenciót követő megtorlás időszakáról, az évtizedek folyamán könyvtári irodalom keletkezett. A magyarországi levéltári dokumentumok hosszú idő óta kivétel nélkül kutathatóak. A rendszer-változás utáni feldolgozások pedig jócskán felülírták a korabeli eseményeket „ellenforradalomként” aposztrofáló hazug mitológiát, amely a Kádár-rezsim végnapjaiban már egészen haloványra tűnt.

A magyar nép küzdelmének nemzetközi háttere bemutatásakor is a források bőségével találkozhatunk. Ennek dacára, sokak számára máig nem világos, hogy a *Kreml urai biztosra mentek, amikor 1956 november elején második fegyveres intervenciójukat megindították*. Arról is számtalan dokumentum áll a rendelkezésünkre, hogy a külvilág nagyfokú szolidaritása ellenére a „civilizált Nyugat” urai lényegében elárulták a felázadt magyarokat, Jalta és Potsdam állítólagos (valójában ebben a formában sohasem létező) clausuláira hivatkozva.

’56 történetét kutatva mégis jócskán találoztunk besatírozatlan „fehér foltokkal”. Az elmúlt években a folyamatos elűntetésük közben jöttünk rá arra – mivel, amint ezt mondani szokás, az ördög a részletek

BERKÓ PAL

’56 történetének

ben bújjuk meg –, hogy a szovjet titkos diplomácia és hírszerzés iratainak teljes mérvű ismerete nélkül a magyar forradalom és szabadságharc történetének számos szegmense még mindig felderítetlen. Hadd hivatkozzunk egy konkrét példára. 1956 október közepén, még a nemzeti forradalom kitörése előtt, a forrongás jeleit mutató Budapest tele volt külföldi újságírókkal, hivatalos látogatókkal, „átutazóban” lévő kisebb beosztású külföldi közéleti személyiségekkel és diplomatákkal, akiknek nem kis hányada a keleti blokk országaiból érkezett. Egy részük, köztük a magyarul kiválóan beszélő, az egykori moszkovita magyar emigráns politikai elittel a spanyolországi polgárháború óta szoros kapcsolatban álló román politikus, *Valter Roman*, valamint a Budapestre ugyancsak fontos és titkos misszióval érkezett neves román író, *Mihai Beniuc*, a margitszigeti Nagyszállóban vett ki szobát. Akaratukon kívül csöppentek bele abba a nemzetközi társaságba, amelynek egyik legérdekesebb alakja kétségtelenül az orosz *Arkagyij Sziporov* akadémikus volt. A magyar forradalom kitörését követően pedig, a szálloda éttermében szabályos információbörze keletkezett, ahol a jelenlévő vendégek – keletiek és nyugatiak egyaránt – igyekeztek egymást faggatva újabb és újabb bizalmas értesülésekhez jutni. Nagy szenzációszámba ment, amikor e körben 1956. október 30-án megjelent a Sztálin-díjas író, *Aczél Tamás*, s a magyar reformerek szószólójaként meglehetősen leegyszerűsített képet – a magyar forradalom markáns polgári és nemzeti jegeit meg sem említve – festett a köréje seregülőknél: *Itt most egy szociáldemokrata rendszer megteremtéséért tört ki népfelkelés. A demokratizálásért folyik a küzdelem, de Szovjet-Oroszország ellen. Mindenki azt akarja, hagyják el a szovjet csapatok Magyarországot, amelynek semlegesnek kell lennie, s ki kell lépnie a Varsói Szerződésből. Olyan állammá akarják tenni Magyarországot (a felkelők), mint Jugoszlávia vagy Ausztria. Persze, inkább a jugoszláv utat tekintik követendőnek.*

Sziporovot, aki a moszkvai Történettudományi Intézet igazgatója volt, úgy is, mint a sztálini korszak egykori meghatározó és megbízható reprezentánsát, személyesen *Vjacseszlav Molotov*, volt külügyér küldte el Budapestre, közvetlenül a magyar forradalom kitörése előtt, nézzen körül, hátha az ottani szovjet követség diplomatai félreinformálják a Kremlt, ami a helyzet súlyosságát illeti. A történészprofesszor október 20-tól október 31-ig tartózkodott Budapestben, és missziója végén, *Jurij Andropov* nagykövet vendégeként, már a szovjet követségen lakott. Több száz oldalas, Moszkvában utólag papírra vetett jelentése mindmáig hétpecsétetes titkot képez. Ám a napi tapasztalatai nyomán mindig aznap papírra vetett magánnaplója, amelyre hagyatékában bukkantunk rá, az utókor számára jó néhány mellbevágó megállapítást tartalmaz. A

szemellenzős kurzustörténész, miközben a harcok alatt a budapesti utcákat járta, s a látottakat, elszörnyülködve, *nemzeti rebellióként* értékelte, képes volt kendőzetlenül bevallani, hogy *a szovjet katonák és tisztek elbuktak az október 23. és 28. közötti első beavatkozást* a hozzájuk képest kis létszámú, gyengén felfegyverzett magyar felkelőcsapatokkal szemben. A propagandázó korabeli szovjet és magyar kiadványokban mindenestre nem szerepeltek az ilyen mondatok az „internacionalista küldetésüket” teljesítő szovjet haderőről: *Mindnyájan fiatal emberek, nem harcoltak a világháborúban. De azt mondják, mi mindenre képesek lennénk, akár a fél várost lerombolnánk (...)* *A tisztek mesélik, nem egykönnyen győzték le őket (...)* *Meg is érkeztek közben a frissen bevonult katonák, akiknek a harcok szünetében kellett megtanítani, hogyan bánjanak a kézigránáttal.*

Hasonlóan érdekes, milyen felfordulást, sőt szabályos erőzítőt tapasztalt Sziporov akadémikus a magyar forradalom napjaiban a Bajza utcai szovjet követségen. A feljegyzések fontosságát növeli, hogy tudomásunk szerint egyetlen egykori szovjet diplomata sem tette közzé hiteles emlékeit a magyar ’56-ról, még a rendszer-váltást követő, számukra megváltozott konjunktúra időszakban sem. *A követségben nagy a bizonytalanság (...)* *Erősen tartanak attól, hogy a magyar kormány behívja az amerikai csapatokat. Akkor pedig kirobban a háború. Várják Konyev marsall érkezését, jegyezte fel a naplóíró 1956. október 30-án. Miközben a szovjet haderő szemfényvesztő módon kezdte elhagyni a korábbi budapesti hadállásait, így folytatta: *Andropovtól megtudtuk, hogy Gerő és más becsületes kommunisták illegálisba vonulnak. Az országban tombol a reakció. M(ikojan) és Sz(uszlov) még itt vannak. Ők ma nevezik meg, kire akarnak támaszkodni a továbbiakban. Kádár elég rendesen tartja magát, de nem sokat tehet. Budapestben járt a lengyel kormány képviselője, s annak veszélyére figyelmeztetett, ha kivonják a szovjet csapatokat. Egyre több magyar kommunista kér menedékkéretet. Már több, mint 70 család költözött be a követségre meg a környező épületeinkbe.**

Az 1950-es évek közepén, Budapestben dolgozó szovjet diplomaták, valamint a magyar fővárosban a forradalom és szabadságharc napjaiban átmenetileg megforduló pártmunkások/hírszerzők szóbeli közléseiből még inkább kiderül, ennek a pánikhangulatnak a hatására, a ravasz örmény politikus Anasztasz Mikojan – Moszkvában az az adoma járta róla, képes úgy átmenni az esőcseppek között a Kreml udvarán, hogy csonszáraz maradjon – többször is dührohamot kapott az őt kísérő honfitársai tehetetlenségét tapasztalva. Minderől részletesen beszámolt nekem a politikusi fia, a jeles történész, Szergo Mikojan, videó kamera előtt, aki 1956-ban apjával együtt megfordult Budapestben. Szerinte Anasztasz Mikoján

„fehér foltjai”

durván utasította a szovjet diplomatákat, töltsék idejük nagyobbik részét, a veszélyes helyzet ellenére a „terepen”, s keresék fel magyar ismerőseit a jobb tájékozódás érdekében, a szovjet diplomáciai kolónia női tagjai pedig, a hadi helyzetre való tekintettel, álljanak be édes nővérekként a mátyásföldi katonai ispotályba.

Mikojannak egyébként nem ez volt az első „rendteremtő” missziója. Nem túl nagy lelkesedéssel, de kivette részét az 1930-as évek végén Szovjetunió szerkezetének végigsöprő sztálini megtorlásokban. 1951-ben pedig Prágában, a szovjet diktátor parancsára, rávette az eleinte ettől ódzkodó prágai vezetőt, Klement Gottwaldot, hogy rendezze meg Kelet-Európa legnagyobb szabású, meglehetősen antiszemita felhangú konstruált bírósági eljárását, a Slansky-pert. Navitás tehát „galambnak” tekinteni őt, ilyenek egyszerűen nem voltak/nem lehettek Sztálin környezetében! A magyar fővárosban azonban Mikojan mégis óvatosabban viselkedett volna, mint a többi odavezényelt szovjet politikus. A gyors és eredményes tűzoltást nemcsak a szovjet haderőre (főleg az első intervenció gyászos kudarcát követően), hanem a Moszkva iránt lojális, vagy legalábbis kompromisszum kész magyar politikusokra szeretne volna rábízni.

Ettől Mikojan még megmaradt egyes számú *birodalmi rendcsinálóként* 1956. október utolsó dekádjában, Budapesten (számos forrás szerint Szuszlov végig alárendelődött neki), ám fontosnak tartotta, s ezzel később kivívta a Kreml urainak a nemtetszését, s arra leült a tárgyalni az események sodrását 1956. október végére egyre jobban érzékelő Nagy Imrével és híveivel. A Bajza utcai szovjet követség kerítése mellett sétálva pedig, Anasztasz Mikojan, ha nem is beleegyezően, de nyugodtan, taktikusan bólogatott az 1956. október 30. délután öt felkereső tárgyalópartnere, *Tildy Zoltán* volt magyar köztársasági elnök köztes és békés megoldást kereső szavai hallatán: *Természetes, hogy a jövőben van, amit át kell értékelnünk a kül- és belpolitikában, ám a magyar fél eközben aktívan konzultálni fog Moszkvával.*

Ám ettől még, Moszkva szempontjából nézve, a dolgok nem alakultak végig jól Magyarországon a szovjet hadsereg második fegyveres beavatkozásáig! Hiszen nemcsak a szovjet diplomaták, Andropov és köre, hanem a „fő megbízott” Mikojan és a Kreml másik, rendkívüli hatalommal felruházott küldötte, *Mihail Szuszlov*, úgy tűnik, végig az események után kullogtak. Bármilyen ravaszok, „dörzsöltek” voltak, nem tűnt fel nekik jó néhány napig, hogy még szovjet szuronyok segítségével is képtelenek lesznek létrehozni számukra hasonlóan engedelmes, új hatalmi centrumot Budapesten, mint amilyen a Rákosi Mátyás és Gerő Ernő nevével fémjelzett, gyakorlatilag megbukott állampárti vezetés volt.

A máskor jól tájékozott Kreml urainak fogalmuk sem volt egyébként arról, hogy a

regnáló magyar politikai vezetés, Rákosi eltávolítása ellenére, mennyire megosztott lett. A tömegek nyomására, az október 23-i társadalmi robbanást követően miniszterelnökké avaszták Nagy Imre, éppen a forradalom kitörése előtti napokban *a lengyel meg a jugoszláv külön utat szem előtt tartva, jó néhány, korábban is befolyással rendelkező politikussal együtt (Kossa Istvánnal, Vas Zoltánnal, Antos Istvánnal, Horváth Mártonnal) szabályos válságprogram, meg távlati reformterv kidolgozásába fogott.*

A történelem kerekén azonban nagyot lendített a forradalom kitörése, főleg pedig az első szovjet intervenciót követő szabadságharc megindulása. Felülírta Nagy Imre eredeti terveit. A szovjet vezetés pedig azonnal bekeményített. *A Budapestre 1956. október 24-én érkező KGB-főnök Ivan Szerov és tábornok társai nagymesterei voltak más nemzetek elleni hasonlóan véres akcióknak. Maga Szerov, Sztálin környezetének egyik legviszszataszítottabb figurája – 1956-ban pedig már az akkori új „Egyes Szám”, Nyikita Hruscsov egyik kedvence, hű cselédje –, szövevényes pályája különböző szakaszaiban részt vett az ukrán, a lengyel, a krími tatár, a különböző kaukázusi muzulmán nációk fiainak szószerinti megtizedelésében. Az örökösei jóvoltából a minap – igaz csupán részben – kutathatóvá vált naplója szerint Szerov mindent megtett Budapesten azért, hogy rávegye a felső szovjet vezetést, alkalmazzanak minél kegyetlenebb eszközöket Magyarországon, akár a békés lakossággal szemben is, a rendcsinálás során.*

Álláspontja igazolására Szerov külön repülőgépeken, legkevesebb három alkalommal a „magyar ellenforradalmárok bűntetteit” bemutató fotóalbumokat küldött a magyar fővárosból Moszkvába. Emellett a KGB feje végig tartotta a kapcsolatot az ÁVH vezérkarával, szervezte a Moszkvához hű bábkormányt támogatni hajlandó magyar politikusok, katonatisztek és belügyesek számára a menekülési ösvényt, személyesen irányította Tökölön a Maléter Pál tábornok vezette tárgyaló küldöttség letartóztatását. Szerov kíséretében néhány száz államvédelmi és belügyes tiszt érkezett Magyarországra 1956 októberében és november elején, köztük több tucat tábornok. Mindannyian a szovjet hadsereg uniformisát viselték, ám közvetlenül Szerovnak, áttételesen pedig egyedül Hruscsovnak rendelődtek alá. Az újabb források szerint többen közülük jelen voltak, amikor néhány szovjet páncélos és közel kétszáz magyar ÁVH-s tiszt vezetésével, egy kis csapat, élén Szerov generálissal, 1956. november negyedikén hajnalban a Parlament felé indult, s ha e válogatott csapatuk nem keveredik harcba, a szovjet megszállóknak sikerül letartóztatniuk a Parlamentben akkor még ott tartózkodó magyar politikusokat. Ám ez már egy másik történet.

Kun Miklós

BERKÓ PÁL

BERKÓ PÁL

BERKÓ PÁL

Közös múlt – eltérő jelen

Magyarország és Ausztria az 1956-os forradalom idején

VASFÜGGÖNY EMLÉKHELY, HEGYKŐ

■ A második világháború befejezését követően a függetlenségét, önálló állami létét viszályt Ausztria és a német Harmadik Birodalom szorításából megszabadult Magyarország számára óriási lehetőségként kínálkozott az egykori közös múlt emlékeire támaszkodó Duna-menti együttműködés megteremtése. Ezt erősítették a lakosság rokoni, ismerősi kapcsolatai, a kulturális és gazdasági élet hagyományai. Mindkét állam előtt megnyílt a polgári társadalmi berendezkedés, a demokratikus kormányzás továbbfejlesztésének és kiteljesítésének perspek-

tívája. A háború következményei, a mérhetetlen pusztulás, a súlyos gazdasági helyzet és a győztes nagyhatalmak katonai megszállása kezdetben egyformán sújtották a két országot. A megszállás kereteinek különbözősége – Ausztria négyhatalmi ellenőrzése, illetve az, hogy Magyarország kizárólagosan szovjet megszállás alá került – azonban hamarosan világossá tették, hogy a tovább vezető út kétfelé ágazik. Mindez 1948/1949 folyamán teljes bizonyosságot nyert. Azok a kísérletek, amelyek az 1938 előtt fennállott kapcsolatok – többek között a kishatárforgalom,

a kereskedelmi és közlekedési összeköttetések, az igazságügyi együttműködés – helyreállítására irányultak, fokozatosan kudarcba fulladtak, majd a Magyarországon hatalomra jutott kommunista kormányzat 1949 tavaszán aknákkal és drótakadályokkal zárta le a nyugati határt, létrehozta a „vasfüggönnyt”, minimálisra csökkentette a Bécs és Budapest közötti érintkezés lehetőségét. Miközben Ausztria a részleges szovjet jelenlét ellenére megmaradt a nyugati világ része, Magyarországon kiépült a szovjet mintájú diktatúra rendszere, ami maga alá gyűrte a gazdaságot éppúgy, mint a társadalmat.

A régi szálak azonban eltéphetetlennek bizonyultak, és a diktatúra legkeményebb korszakában is Ausztria, és mindenekelőtt Bécs maradt Magyarország számára a jelképes „nyugati kapu”, noha oda éveken át legfeljebb a sportolók vagy a két kommunista párt által szervezett kirándulások résztvevői jutottak el. Hajszálvékony repedések a „vasfüggönnyön” 1953, Sztálin halála után mutatkoztak, de az érdemi változásokra még igen csak várni kellett, lényegében 1955-ig, az osztrák államszerződés aláírásáig, a szuverenitás helyreállításáig. Ez a magyar kormányzat számára, még ha számos korlátozással is, de zöld jelzést adott a kapcsolatok rendezésére. Mi több, a szovjet csapatok várható ausztriai kivonulásának és a közvetlen ausztriai szovjet érdekérvényesítés visszaszorulásának fényében nyilvánvalóan kifejezetten új feladatokat is jelentett a magyar pártvezetésnek. Egyszerre kellett a kapcsolatokat javítani, segíteni a közvetett szovjet politikai befolyás fenntartását, közvetlen gazdasági, kulturális, hírszerzési összeköttetést biztosítani nyugat felé, valamint a „vasfüggönnyel”, a fokozott ellenőrzéssel megakadályozni a nyugati határ átjárhatóságát.

A Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága az osztrák államszerződés aláírását követő másfél hónapon be-

lül részletes határozatot hozott a magyar-osztrák viszonyról. Ez olyan politikai, gazdasági és kulturális teendők sorát tartalmazta, amelyek egyértelműen az enyhülés, a rendezés felé mutattak. Így, többek között, az elítélt osztrák állampolgárok kegyelemben részesítését, a két ország közötti vagyoni jogi problémák rendezését, az áruforgalom bővítését, a közlekedési és mezőgazdasági együttműködés erősítését, közös kulturális munkaterv összeállítását, az irodalmi, művészeti, tudományos kapcsolatok bővítését. A magyar kormány, úgymond jó szándékát és az ügy iránti elkötelezettségét bizonyítandó, közölte Béccsel: az ősz folyamán készek felújítani az 1953 őszi megszakadt vagyoni jogi tárgyalásokat, és meghívták az osztrák parlament küldöttségét magyarországi látogatásra.

Egyedülálló módon, 1955. július 6-án, Rákosi Mátyás pártfőtitkár fogadta Karl Braunias budapesti osztrák követet. Első alkalommal került sor találkozóra osztrák (egyáltalán egy nyugati) diplomata és magyar pártvezető között. A jó légkörben lezajlott beszélgetésen Braunias felvetette a kétoldalú kapcsolatokat érintő összes lényeges kérdést, elsősorban az osztrákokat legjobban érdeklő ügyeket, a kettős állampolgárságú személyek helyzetének és a vagyoni jogi kérdéseknek a rendezését, valamint a magyar-osztrák határon uralkodó háborús állapotok normalizálására. Emellett sürgette azt is, hogy magyar részről enyhítsenek a vízumpolitikán, mert további fenntartása esetén a gazdasági, kulturális és sport kapcsolatok nem fejlődhetnek. Javasolta, hogy nyissanak újabb határátkelőhelyeket. Rákosi kijelentette, hogy az államszerződés megkötése és a semlegesítés törvénybe iktatása után magyar részről számos lehetőséget látnak a két ország viszonyának normalizálására, s több alkalommal nyomatékosan hangsúlyozta, hogy magyar hivatalos szervek mindent meg fognak tenni a magyar-osztrák kapcsol-

atok javítása és elmélyítése érdekében. Felhatalmazta a követet, hogy kijelentéseit közölje az osztrák kormánnyal. Igéretet tett a felmerült problémák rendezésére, a hangsúlyt azonban a gazdasági kapcsolatok bővítésére helyezte, s külön is érdeklődött a villamos áram importjának és a faimport bővítésének lehetősége iránt. A beszélgetés hangulatára jellemző volt, hogy Rákosi szóba hozta: szívesen utazna Bécsbe, ahol fiatal korában gyakran megfordult.

A rendezésre tett javaslatokkal egy időben viszont – bevalóttan az államszerződés után előállt új helyzetre való tekintettel – a magyar pártvezetés súlyos intézkedéseket tett a magyar-osztrák határszakasz katonai megerősítésére. Eszerint, a 354 kilométer hosszú magyar-osztrák határszakaszon a 4047 főnyi határőrséget a déli, a keleti és az északi határvonalról átvezényelt 1011 fővel kellett megerősíteni, 11 új határőrsőt kellett létesíteni, azaz a határőrség súlypontja a nyugati határra került.

A két ország viszonyának rendezése azonban 1955 őszi valóban lendületet vett. Szeptember-október folyamán a magyar hatóságok fokozatosan enyhítettek a be- és kiutazási engedélyek kiadásának korábbi szigorú előírásain. 1955. október 16-án a 100. magyar-osztrák labdarúgó mérkőzésre 4000 szurkoló érkezett Bécsből, több, mint ahány osztrák a megelőző öt évben. Budapestre jött. Úgy tűnt megtört a jég. A magyar határőrség beszüntette a gyakorta halálos áldozatokkal járó lövöldözést, annak ellenére, hogy hónapról hónapra emelkedett a határátlépési kísérletek száma, amelyeknek egy része sikeres volt. Az aknazár léte azonban továbbra is komoly aggodalmakat okozott osztrák oldalon. Októberben viszont, a magyar határőrök által elkövetett súlyos határsértés után, magyar javaslatra közös ad hoc bizottságot állítottak fel az ügy kivizsgálására. A korrekt szemléletű tárgyalás során eredmény-

NAGY GYULA/FORTEPAN

re nem jutottak, de osztrák kezdeményezésre megállapodtak abban, hogy mindkét küldöttség javasolni fogja kormányának egy állandó vegyes bizottság felállítását a határinциденzek kivizsgálására.

Budapesten jó visszhangot váltott ki Julius Raab kancellárnak a semlegeségi törvény benyújtásakor, 1955. október 26-án az osztrák parlamentben elmondott beszéde, amelyben elismerően szólt a magyar-osztrák (és csehszlovák-osztrák) kapcsolatok alakulásáról. Bécsben kedvezően fogadták, hogy Budapest viszonylag gyorsan reagált Ausztria örökös semlegességének törvénybe iktatására, s a Szovjetuniót és más országokat megelőzve, ötödikként ismerte el Ausztria új nemzetközi státusát. A kétoldalú kapcsolatok terén 1955 végére igen jelentős előrehaladás történt, negyvennégy rendezésre váró témából huszonhatról sikerült megállapodni.

Mindezek után meghatározó és az adott helyzetben példátlan jelentőségű előrelépés volt, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága először 1956. március 9-én foglalt állást a nyugati határon lévő műszaki zár (drótsövény és taposóaknák) megszüntetéséről. A döntést május 7-én megerősítették, majd a következő nap a kormány is határozott a munka megkezdéséről. A váratlan és meglepő lépés magára vonta a szomszédos országok kommunista pártvezetőinek rosszallását, ami arra enged következtetni, hogy az előzetes egyeztetés ezúttal elmaradt. A Politikai Bizottság május 24-én tartott ülésén Rákosi Mátyás arról beszélt, hogy „egy év múlva nem lesz határőrizet. Látni kell, hogy merre halad a fejlődés”. Az aknázár néhány hónap alatt, 1956. szeptember közepéig valóban eltűnt, így a forradalom vérbefojtását követő menekülthullám jó ideig akadálytalanul érhetett el az osztrák határt.

A magyar-osztrák viszonyról 1956 júliusában készített kormányzati előterjesztés nem csupán az egy esztendő alatt elért eredményeket értékelte pozitívan, de az államközi kapcsolatok minden részterületére kiterjedő (sőt, az osztrák szocialista párttal kialakítandó viszonyt érintő) feladatrendszert is meghatározott. Ezek realizálására a magyar kormánynak

azonban az elhatalmasodó belső válság, a tekintélyvesztés miatt már nem futotta az erejéből. Így a két ország vezetői között magas szintű kapcsolatfelvételre, kormány- és parlamenti delegációk kölcsönös látogatására, átfogó egyezmény megkötésére 1956. október 23-a előtt már nem került sor.

Ez azonban nem változtattott azon a tényen, hogy a magyar politikai vezetés (minden bizonnyal hallgatóságos szovjet támogatással) nyugat felé történő hídépítése alapvetően eredményekkel kecsegtetett, és a forradalom kezdete előtti hónapokban egy – legalábbis a semleges, de a nyugati világnak elkötelezett Ausztria esetében megvalósítandó – nyitott külpolitika lehetőségét teremtette meg. Ez azonban semmiképpen sem jelentette, jelenthette azt, hogy Magyarország – amiként az értelmiségi közvélemény titkon remélte – megindult a semleges státus elnyeréséhez vezető úton, ami a szovjet hatalmi blokkból történő elbocsátását feltételezte. Annál kevésbé, mert közben – furcsa elmentmondásként – az ország életében érdemben alig változott valami, sőt megerősödött a parancsuralmi rendszer.

A pozitív előzmények fényében különösen érthető volt, hogy az osztrák társadalom elsőként sietett az 1956. október 23-án kezdődött forradalmi események áldozatainak a segítségére, és gyógyszer-, illetve élelmiszer-szállítmányok tömegét indította Magyarországra. A budapesti osztrák követség, Walter Peinsipp követ vezetésével, heteken át a segélyezés központjaként működött. Befogadta a magyar fővárosba érkezett külföldi újságírókat, felvette a kapcsolatot Nagy Imre miniszterelnök kormányával, s ezzel lényegében elismerte a forradalmi kormányt. A forradalom csúcán, október 28-án, az osztrák kormány erkölcsi kötelességének érezte, hogy a magyarországi harcok beszüntetésére a szovjet kormányhoz felhívást intézzen. A felhívást egyben átadták a három nyugati nagyhatalom képviselőinek, és eljutatták az ENSZ Biztonsági Tanácsához. A következő hetekben Ausztria kezdeményezője volt az ENSZ-ben a Magyarország számára szervezendő nemzetközi segélyakciónak, majd mindvégig támogatója maradt

NAGY GYULA/FORTEPAN

a magyarországi helyzet kivizsgálásával és a magyar ENSZ-delegáció mandátumával kapcsolatos indítványoknak. Mindezen túl, november 4-én, rendkívüli kormányülésen döntöttek a magyar menekültek befogadásáról és ellátásáról, megsegítéséről, noha ez az osztrák állam számára, a nemzetközi segítség ellenére, napról-napra egyre hatalmasabb terheket jelentett. 1957 januárjáig a megtorlás elől és a szabad élet reményében 180 000 menekült – férfi, nő, gyermek – érkezett osztrák földre, ahonnan csak fokozatosan indultak tovább a befogadó európai és tengerentúli országokba.

Ez a magatartás adta az „alapot” a szovjet vezetőknek ahhoz, hogy a magyarországi forradalom kirobbanásáért és a forradalmároknak nyújtott humanitárius támogatásáért az osztrák kormányt is felelőssé tegyék. Ily módon erőteljes politikai nyomást gyakoroltak a katonailag semleges, de szilárdan nyugati orientációjú, az európai integrációs folyamatokhoz csatlakozni kívánó osztrák államra, egyben megkísérelték megismisíteni a forradalom kirobbanásának valódi indítékait. Ettől kezdve Magyarország jó ideig kiemelkedő szerepet kapott az Ausztria elleni szovjet támadásokban, ami a kapcsolatokat hosszú időre ellehetetlenítette.

Gecsenyi Lajos

NAGY GYULA/FORTEPAN

NAGY GYULA/FORTEPAN

NAGY GYULA/FORTEPAN

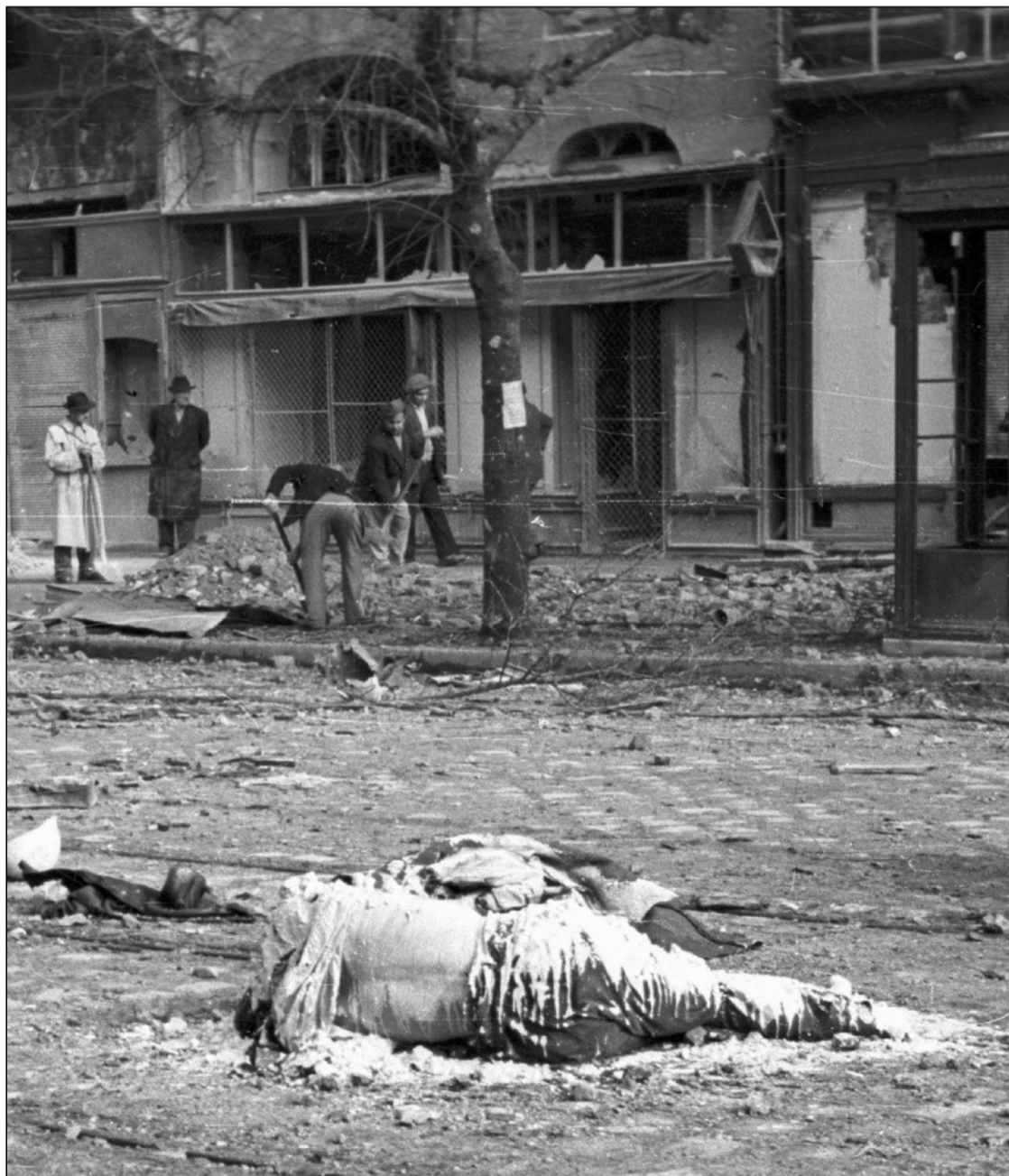
NAGY GYULA/FORTEPAN

NAGY GYULA/FORTEPAN

BERKÓ PÁL

NAGY GYULA/FORTEPAN

Az 1956-os forradalom

■ Az 1956-os forradalom és szabadságharc valósággal sokkolta a szovjet és a magyar kommunista pártvezetőket. Láthatták, hogy több mint egy évtizedes terror alkalmazása és az erőszakos propaganda súlykolása ellenére, a szovjet típusú diktatúra kártyavárként omlott össze. Néhány száz ÁVH-st, illetve pártfunkcionáriust leszámítva szinte senki sem állt ki a szovjet megszállók és magyar csatlósai mellett. Éppen ezért elhatározták, hogy olyan mérvű megtorlást alkalmaznak, amilyen a magyar történelemben még nem fordult elő. Előjáróban csak egy adat ennek az állításnak a bizonyítására: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, az 1919-es proletárdiktatúra és a II. világháború után együttesen nem végeztek ki annyi embert, mint az '56-os forradalom megtorlásaként.

A szovjet intervenció

Az 1956-os forradalom és szabadságharc ellen a szovjet csapatok, a nemzetközi jogot megsértve, úgy léptek fel, mint háborús ellenség ellen. (Többek között ezért is vizsgálta hat évig az ENSZ Közgyűlése a Magyarországon elkövetett háborús és népellenes bűncselekményeket.)

A magyar ellenállók egyfajta elismerése, hogy Zsukov marsall Budapest bevételéért ugyanazt az „aranycsillagot” kapta kitüntetésként, mint amikor elfoglalta Berlint. Kádár János pedig megkapta a „Szovjetunió Hőse” kitüntetést.

Miután a Vörös Hadsereg a magyar felkelők ellenállását le-törte, és a magyar hadsereget lefegyverezte, az egész ország területére kiterjedően szovjet katonai közigazgatást vezettek be, városparancsnokságok vezetésével járőrtevékenységet folytattak, őrszolgálatot teljesítettek. A KGB magyar állampolgárokat tartóztatott le és hallgatott ki. Újabb háborús bűncselekményt elkövetve, november 4–15. között, a KGB közel ezer forradalmárt szállított Ungvárra. A legtöbben (59 százalék) 18–25 év közöttiek voltak. Közülük 23 nő, köztük négy 14 éves lány is. A kádári vezetés mindvégig tagadta, hogy tudtak volna a deportálásokról, de ez, a dokumentumok tükrében, egyértelműen hazugság volt. Mivel a deportálások híre kiszivárgott, decemberben visszahozták őket Magyarországra.

Sortüzek

A szovjet megszállók mellett kártartó ÁVH-sok, a hadsereg egyes egységei, határőrök, a rendőrség néhány tucatnyi tagja, illetve a szovjet katonák, 1956. október 23. és december 29. között ötvennél is több helyen beelődtek a tömegbe. Több száz ártatlan ember halt meg, és még ennél is többen szenvedtek súlyos sérüléseket. A háborús és népellenes bűncselekmények áldozatainak pontos számát és az elkövetők személyazonosságát mindmáig nem sikerült felderíteni.

Karhatalmisták erőszakos cselekményei

A Kádár-féle kormány néhány tagját, 1956. november 7-én éjjel szovjet páncélosok hozták be a Parlamentbe. Budapesten a harcok csak november 11-én fejeződtek be. Ekkor szembesült a magát Forradalmi Munkás Paraszt Kormányának nevező minisztertanács azzal a helyzettel, hogy néhány tucat ÁVH-son kívül semmilyen fegyveres erővel nem rendelkezik. A rendőrség szétfelbontott, a magyar hadsereget a szovjet hadsereg lefegyverezte. Ezért kezdtek a volt ÁVH-sokból, párt- és szakszervezeti funkcionáriusokból és más megbízható káderekből karhatalmi egységeket szervezni. Létszámuk 1956. november végén, Budapesten 3944, vidéken 5907 fő volt. A szovjet hadsereg adott nehézfegyvereket, és mivel hideg volt, vattanadrágot és vattazubbonyt. (A vattazubbonyt oroszul: pufajka. Innen lett a közismert „pufajkások” elnevezés.) Ezen kívül kétnyelvű igazolványt kaptak, de egész tevékenységük ellentétes volt mind a magyar, mind pedig a nemzetközi joggal. Sokáig még szolgálati szabályzatuk sem volt. Az első, számunkra ismert karhatalmi szabályzat szerint: „A karhatalom állománya szeresse és védje hazáját, megingathatatlan hűséggel és szeretettel ragaszkodjon dolgozó népünkhöz, pártunkhoz, kormányunkhoz, a felszabadító Szovjetunióhoz. A katonai és rendőri esküben foglaltak szellemében izzóan gyűlölje, kiméletlen harcot folytasson Népköztársaságunk eredményeire törő ellenségünk ellen, azok tevékenységét akadályozza meg, fogja el, vagy semmisítse meg őket.”

Járőröztek, s a civil lakossággal szemben erőszakosan léptek fel. Több helyen is – háborús bűncselekményt elkövetve – sortüzet adtak le a fegyvertelen tömegre: a Nyugati pályaudvarnál, Salgótarjánban, Egerben. Ártatlan emberek tucatjait tartóztatták le, akiket megkínáltak, megverték. Mind ez ideig nem tudjuk pontosan, hányan estek áldozatul a karhatalmisták kegyetlenkedéseinek.

Munkásőrség

A Munkásőrség megszervezésére 1957 elejétől került sor. Kádár János 1957. január 14-én kijelentette: „A vidéki erőt külön elő kell venni. Sorrend legyen: rendőrség vagy honvédség keretébe szervezett karhatalmi erő, vidéki népőrség (én ezt szívesen nevezném munkásőrségnek). Ide csak a pártbizottság által javasolt embereket lehet bevenni, ami nem jelenti azt, hogy csak párttagokat. Ezek forradalmi tartalékezedek legyenek, amelyeket – bár kezdetben szűkek – a pártbizottságok ajánlása alapján szedjenek össze. [...] Hogy nincsenek kiképezve? Majd a hatodik bevetésnél már tudni fogják, mi a feladatuk. Ezek tulajdonképpen a legmegbízhatóbbak. Ezekről próbarendőrként beszéltek, most karhatalmistáknak hívják őket, ami tulajdonképpen nem sok különbséget jelent.”

és szabadságharc utáni megtorlás

Az Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. január 29-i ülésének döntése alapján pártvezetők, állami és gazdasági vezetők, alkalmazottak, ÁVH-sok, rendőrök, katonák, pufajkások, munkások vettek részt a Munkásőrség szervezésében. A Munkásőrség parancsnoksága a szakirányítás szempontjából közvetlenül a Belügyminisztérium alá tartozott, azonban a rendelkezési jog a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságát illette meg. A szervezeti szabályzat szerint a munkásőr, ha szolgálatot teljesít, „hatósági közegnek tekintendő, és ugyanolyan jogok illetik – a fegyverhasználati jogot is beleértve –, mint az államrendőrség szolgálatában lévő tagját”. Ezen kívül: „Ha szolgálaton kívül támadás éri, önvédelemből fegyvert használhatja a rendőrség tagjaira vonatkozó szabályok szerint.”

Legfőbb parancsnoka a munkásőrség országos parancsnoka, akit a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának javaslata alapján a kormány nevezett ki. A Munkásőrség minden tagját fel kellett szerelni puskával vagy géppisztollyal, és mindenkit pisztollyal, két-két kézigránáttal, századonként egy könnyűgéppuskával, kódgránáttal, könnyefakasztó gránáttal. (Ezeket a fegyvereket kezdetben a szovjet hadseregtől kapták.)

Az 1957. évi 13. sz. tvr.-rel „legalizált” Munkásőrség létszáma tavasszal már 21 ezer, az év végére pedig több mint 30 ezer fő lett. Az 1960-as évekre viszont elérték a 60 ezres létszámot, ami nagyobb lett, mint a magyar honvédség állománya. A testület tagjává vált a leszerelő mintegy háromezer karhatalmista is. (Az állomány mintegy 5%-a hivatásos!)

Egyenruhájuk hasonlított a II. világháborús szovjet egyenruhához. Tiszthelyettesek nem szolgáltak náluk, csak tiszték. Felszereltségük, technikai eszközeik, főleg híradó- és riasztásos rendszerük a kor viszonyai között magas színvonalúnak számított. A fegyveres testületek éves kiadásainak mintegy 4%-át fordították a Munkásőrség fenntartására. Rendszerellenes megmozdulások esetére akciótterveket és vészforgatókönyvet dolgoztak ki.

Konceptiók perék

A szovjet típusú diktatúra szerkesztését képezték a konceptiók perék. Ezeknek a justizmordoknak az elvének a lényegét Nyikolaj Krilenko, a Szovjet Igazságügyi Népbizottság vezetője fogalmazta meg: „Nemcsak a bűnösöket kell kivégeznünk. Az ártatlanok kivégzése még nagyobb hatást fog gyakorolni a tömegekre.” Egy Cseka-különítmény, amelyet N. A. Bulganyin, a Szovjetunió későbbi miniszterelnöke vezetett, az alábbi eligazítás alapján lövetett agyon 57 embert: „Mi nem egyes személyek ellen viselünk hadat. A burzsoáziát irtjuk ki, mint osztályt. Ha nyomoznak, ne irományok és bizonyítékok után kutassanak, hogy mit tett vagy mondott a vádlott a szovjet hatóságok ellen. Először is azt kérdezzék tőle, hogy melyik társadalmi osztályhoz tartozik, milyen származású, milyen nevelésben, oktatásban részesült, mi a foglalkozása?”

A kádári vezetés az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlásával együtt folytatta a korábbi tisztogatások gyakorlatát. A forradalom vezetőin, résztvevőin túl le kívánták számolni az összes „reakcióssal”, osztályidegennel, osztályárulóval. Ennek az elképzelésnek az indoklását Földes László, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának osztályvezetője 1957. november 1-jén így indokolta: „...tisztában kell lennünk azaz, hogy a magyar munkásosztály hatalomra jutásának (sic!) békés körülmények között ment végbe. 1945 után a kapitalisták, a földesurak és az egyház, Horthy államhatalmi tagjai (sic!) Magyarországon maradtak, itt vannak, és

párttitkár követelt halálos ítéletet (a Szolnok megyei pártbizottság első embere például egy beszédet tartó diák felakasztását javasolta). A korabeli büntető eljárás-jog nélkülről mindenfajta törvényes garanciát. Az 1951. évi III. tv. nem ismerte a nyomozásban a terheltté nyilvánítást sem, vagyis a terhelt kötelező tájékoztatását arról, hogy mi miatt folyik ellene az eljárás.

az ellenforradalom utáni helyzetben is fizikailag érintetlenül vannak...” Marosán György, Kádár János akkori helyettese, így tolmácsolta a pártvezetés irányvonalát a Legfőbb Ügyészség dolgozóinak: „A kínai elvtársak azt mondták, hogy itt nem volt proletárdiktatúra. Annak a feladata, hogy az ellenforradalmat fizikailag semmisítse meg. [...] ha 1945-ben erre nem volt mód, ak-

kor ezt 1957-ben kell megcsinálni.” A kádári vezetésnek a civil szerveződések szétverése, vezetőinek megbüntetése volt a fő célja és minden olyan személy elítélése, nemegyszer akár halálos ítéletek árán is, akik hangadóak voltak, akiket demokratikus választásokon megválasztának, akik önállóan gondolkodnak, és hatást gyakorolnak környezetükre. Az elítélésre szánt személyek

kiválgatására a megyékben és egyéb helyeken bizottságokat állítottak fel a megyei párttitkár (később első titkár) vezetésével. A bizottság tagjai a megyei rendőrkapitányság vezetője, a megyei ügyészség vezetője és a megyei bíróság elnöke voltak. A pártvezetők a legtöbb esetben közvetlenül közölték a bíróságokkal azt is, hogy az egyes ügyekben milyen ítéletet várnak el. Több tucat

erejével már-már elkészülő terheltet.

A Szovjetunió főügyésze, Visinszkij kijelentette, hogy a beismerő vallomás a „bizonyítékok királynője”. A magyar büntetőeljárásról szóló törvény ennek megfelelően kimondta: „...a terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását feleslegessé teszi.” (4. § 2) A beismerő vallomás ki-

az eljárásban kifejeződő politikai akaratnak. Az egyes ügyek esetében a legfelső pártvezetés is ellenőrizte az ítélezést. A bírának jelentést kellett tenniük, egyúttal őket is folyamatosan utasították az éppen aktuális politikai irányvonalnak megfelelően. (Kádár János hűs kertszomszédja Jahner-Bakos Mihály, aki 1958–1963 között a Legfelsőbb Bíróság elnöke. A két szomszéd a kert végében informálisan meg tudta beszélni, hogy milyen ítéletek születnek.)

Az ítéletek felépítése és stílusa sokszor szemebetűnően primitív, ami nem annyira a bírák, hanem a nyomozó hatóság által elkészített nyomozati tervnek való megfelelni akarásból eredt. Ennek megfelelően gyakran mellőzték a jogász stílust, okfejtést, inkább marxista broszúrára emlékeztettek.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc minél gyorsabb és kegyetlenebb megtorlása érdekében a Népköztársaság Elnöki Tanácsa egymás után alkototta meg a törvényerejű rendeleteit. (Miközben egyébként nem is ülésezett.) A hatóságok megkapták Kádár János instrukcióit, amelynek megfelelően kellett eljárniuk: „A bíróságok sorakoztassák fel őket, ítéljék halálra, majd akasszák fel őket.”

A Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsáról szóló 1957. évi 25. sz. tvr.-et 1957. április 6-án léptették életbe. Ennek lényege, hogy az öttagú ítélő tanácsban egy szakkbírót és négy népbíró őrnök ítélkezett minden olyan ügyben, amelyben az ügyész a népbírói tanács előtt emelt vádat. A vádemelés független volt a cselekmény elkövetési idejétől. Első fokon státiális tanácsként járhattak el, így halálos ítélet kiszabása esetén a vádlottat két órán belül kivégezték. (Ez történt Nagy Imre és társai ügyében.) A tanács eljárhatott fellebbezési fokon is minden ügyben, amelyben az ügyész ezt indítványozta. Ezekben az ügyekben nem érvényesülhetett a súlyosbítási tilalom sem. A népbírói tanács törvényességi óvást is elbírállhatott. Ezzel lehetővé vált, hogy még jogerős ítéleteket is felülbíráljon, továbbá bármely ügyben még perújítást is kezdeményezhetett. A népbírakat elvileg a Népköztársaság Elnöki Tanácsa „választotta”, valójában a politikai rendőrség és a pártvezetés jelölte ki őket.

A népbírói tanácsok országos rendszerének kiépítésével (1957. évi 34. sz. tvr.) zárult a megtorlás kivételes eljárás rendszerét kiépítő jogszabályok sora. Létrejött Kádár János indokolta meg: „Itt muszáj erősíteni. [...] Előfordult például, hogy Nezvál elvtárs egy ilyen ügyben kiizzadt egy halálbüntetést, és a felső bíróságon megesett a szívük rajta, és a büntetést átváltottatták életfogytiglani börtönre. [...] Össze kell szedni egy tucat ilyen ügyet. [...] A bírósági munka most a Népköztársaság létét jelenti. Aki ellenforradalmár volt, meg kell büntetni. A népbírói tanács szervezést fel kell állítani úgy, hogy mód legyen bármilyen ügyet tárgyalni.”

A bíróság általában nem tette lehetővé.

Az egész eljárás a nyomozati terv alapján zajlott le. A bíróság is ennek megfelelően, még az indokolást is átvéve hozta meg az ítéletet. A politikai pereket tárgyaló ügyészek és bírák (időnként az ügyvédek is) ezért az eljárásukért külön díjazásban részesültek.

A bíróság is csak valamilyen fajta kvázi legitimitást adott

FOLYTATÁS A KÖVETKEZŐ OLDALON

Anyakönyvi sorszám és név: 1010. MIKUSAI LÁSZLÓ
Halálozás helye : Budapest, X. Maglódi út 89.-91.sz.
ideje : 1956.11. 07.
oka : Fejlövés és mellkaslövés.
Szül. helye, ideje: Budapest, 1940. 10. 03.
Anyjaneve : Kovács Erzsébet

Anyakönyvi sorszám és név: 103. GULYÁS ILONA
Halálozás helye : Budapest X. Pataki István tér
ideje : 1957. 01. 27.
oka : mellkaslövés, szívlövés, roncsolódás
Szül. helye, ideje: Budapest, 1942. 01. 25.
Anyja neve : Kormosai Margit

Anyakönyvi sorszám és név: 990. MISEK ÉVA
Halálozás helye : Budapest X. Maglódi út 89.-91.sz.
ideje : 1956. 10. 25.
oka : Medence sérülés, csuklótörés és sérülés
Szül. helye, ideje: Budapest, 1943. 08. 20.
Anyja neve : Markas Ilona

BERKÓ PÁL

FOLYTATÁS AZ ELŐZŐ OLDALRÓL

Halálra ítélték az elkövetéskor még 18. életévét be nem töltött Mansfeld Pétert, és hozhatk még sok más kegyetlen ítéletet. Külön említést érdemelnek a 14–16 éves fiatalokúakkal szemben lefolytatott statáriális eljárások, akiket leginkább a fegyverekhez való vonzódásuk vitt arra, hogy egy-egy pisztolyt birtokoljanak. A velük szemben kiszabott 5-6 év börtön még a rendszer jogpolitikája szempontjából is szükségtelen volt. Mindezt bizonyítja, hogy a népbírák a bosszúállók és a kíméletlen karrieristák közül kerültek ki.

A népbírói rendszert az 1956 utáni megtorlások végeztével, 1961. április 16-án (az 1961. évi 7. sz. tvr.-tel) szüntették meg.

Az 1956 utáni megtorlásról többféle adatot tettek közzé. Zinner Tibor kutatásai szerint a halálraítéltek száma 1963-ig 367 fő volt (152 embert katonai bíróságok ítélete alapján végeztek ki).

A halálos ítéletek végrehajtásánál és a kivégzettek eltemetésénél is brutálisan, illetve kegyeltsértő módon jártak el. A hozzátartozókat nem értesítették sem a kivégzés idejéről, sem a temetés helyéről és idejéről. A temetést a legnagyobb titokban és konspiráció mellett hajtották végre. Az 1956-os forradalom miatt kivégzettek sok esetben, orosz szokás szerint, hason fekve földelték el, jeltelen sírban, vagy hamis nevet írtak a fejükre. Pl. Nagy Imrét Borbíró Piroska álnéven hantolták el. 1989 után már nem is sikerült mindegyik mártír holttestét felkutatni és illő módon eltemetni.

Több mint 23 ezer főt zártak börtönbe. Közülük nagyon sokan nem szabadulhattak ki az 1963-as amnesztiával, mert az nem terjedt ki a „visszaesőkre”, illetve azokra a felkelőkre, akiket hamis vád alapján „köztörvényes” bűnözőként ítélték el.

Internálás

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a Kádár-kormány visszaállította az internálás intézményét (1956. évi 31. sz. tvr.). Ennek alapján a hatóságok 1957. május 1-jéig közbiztonsági őrizet alá vontak mintegy 4500 főt, valamint rendőri felügyelet alá helyeztek körülbelül 1500 embert. Az internálást a Népköztársaság Elnöki Tanácsának amnesztia-rendelete szüntette meg 1960. áprilisában.

Addigra már 16–18 ezer embert internáltak mindenfajta bírói ítélet nélkül.

Diszkriminatív megkülönböztetés

A politikai okokból elítélteket egészen a rendszerváltozásig „feketelistára” tette a korabeli hatalom. Írásos nyilatkozatot kellett aláírniuk, hogy perükről és fogva tartásuk körülményeiről senkinek sem beszélnek. Rendőri felügyelet alá vonhatták őket, ami azt jelentette, hogy este nyolctól reggel hatig otthon kellett tartózkodniuk. (Ezt folyamatosan ellenőrizték.) Tilos volt moziba, színházba, étterembe, szórakozóhelyekre stb. járniuk, telefonjukat, ha volt, elvették tőlük, és rendszeresen jelentkezniük kellett az illetékes rendőrkapitányságon. A 17/1975. MT sz. rendelet 109. §-a szerint, a nyugdíj megállapításakor, az elítélésük előtt munkában töltött idejüket nem vették figyelembe. Csak a legalantasabb munkákat végezheték. Tanulás, munkahely és egyéb juttatások terén hozzátartozóik is hátrányos helyzetbe kerültek.

Horváth Attila

BERKÓ PÁL

BERKÓ PÁL

BERKÓ PÁL